

Viktoriia Sichka,
*degree-seeking student of the Department of Developmental Psychology and Social Communications,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
4, Fontanska Doroha Str., Odesa, Ukraine*

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF WORLDVIEW OF ADOLESCENTS FROM TWO-PARENT AND SINGLE-PARENT FAMILIES

The research was aimed at revealing and comparing the peculiarities of worldview perception of adolescents from two-parent and single-parent families and boarding schools. The study involved 110 surveyed aged from 13 to 15 years, who were resting in the Ukrainian child center "Moloda Hvardiia". 55 adolescents were from single-parent families and boarding schools, the other 55 school pupils were from two-parent families. The following methods and techniques were used in the carried out empirical research: observation, psychodiagnostic testing, which includes the proactive method called "Symbol", "Diagnostics of personality's value orientations system", and "Determination of value orientations maturity". In order to reveal the peculiarities of worldview perception in adolescence the method "Symbol" was used. The surveyed were offered a box of colorful pencils and a sheet of paper, which was divided into 5 squares. In the middle centre square the surveyed had to draw a symbol of their life, pencil it and give it a name. In the upper centre square they had to draw and give a name to something very important for the symbol of their life. In the lower centre square they had to draw and give a name to something not so important for the symbol of their life. In the middle left square the adolescents had to draw and name something negative for the life symbol. And in the middle right square they had to draw and name something positive for their life symbol. The analysis of the research results allowed to distinguish the following dominant categories of "Life symbol": love, confidence, our planet, music, friendship and peace, will. The results of the empirical research have shown that adolescents from different social groups have similar life values, but still there are some differences. For example, adolescents from single-parent families and boarding schools consider active life as one of the main values, but they show insecurity, and lack of self-trust. On the contrary, school pupils from two-parent families are more self-confident, they are free from internal contradictions, and they are characterized by active searching for themselves in different life roles.

Keywords: perception, worldview, adolescence, two-parent and single-parent families, self-consciousness, visualization, value orientations.

Подано до редакції 30.09.2014

УДК: 159.9.

Лідія Костянтинівна Спиридонова,
*кандидат психологічних наук, доцент
кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки,
Одеський національний економічний університет
вул. Гоголя, 18, м. Одеса, Україна*

АСОЦІАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ЯК ЗАСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ СВІТУ

У статті розглядається асоціативний експеримент як один із засобів дослідження деяких особливостей образу світу. Описується дослідження, проведене з використанням асоціативного експерименту. Наводяться отримані дані в двох вікових вибірках (студентів і викладачів) до слів «свобода», «щастя».

Ключові слова: образ світу, асоціативний експеримент, вільний асоціативний експеримент, значення, особистісні смисли.

Поняття образу світу, концепція якого була запропонована О. М. Леонтьєвим, вважається достатньо розробленою психологічною категорією. Вивченню різних його аспектів присвячено значну кількість теоретичних і експериментальних досліджень як в Україні, так і за її межами. Однак, деякі питання, пов'язані з проблемою образу світу, залишаються відкритими. Зокрема, це стосується проблеми пошуку інструментарію дослідження образу світу в контексті впливу на формування його культури.

Аналіз наукових джерел показав, що, по-перше, більшість науковців (зокрема, В. Ф. Петренко, О. Г. Шмельов та інші) у своїх роботах спирається на основну тезу концепції О. М. Леонтьєва про те, що образ світу є «означеним», тобто відкривається людині через значення і особистісні смисли, які, в свою чергу, виявляються у вербальних і невербальних знаках. Саме у знаках, значеннях і смислах, що стоять за ними, втілюється культурно-історичний досвід усього людства та досвід, у якому виявляється етнічна своєрідність тієї чи іншої культури.

По-друге, образ світу, на думку багатьох дослідників (С. Д. Смирнов, О. Ю. Артем'єва, В. П. Зінченко, С. М. Симоненко та інші), має складну, багатовимірну структуру, в якій можливо виділити поверхневі й глибинні (ядерні) шари. Значення та смисли, які містяться в поверхневих шарах образу світу, можуть змінюватися під впливом різних обставин життя, у той час як ті значення і смисли, які закріпилися у глибинних, ядерних, структурах образу світу, набувають змісту, притаманного усім представникам тієї чи іншої культури, і можуть транслюватися від одного покоління до іншого.

Спираючись на вказані положення, ми **припустили**, що дослідження, проведене за допомогою асоціативного експерименту, може виявити значення та смисли, що належать як до поверхневих, схильних до змін, так і до глибинних, ядерних, структур образу світу.

Крім того, ми **припустили**, що зіставлення результатів асоціативного експерименту в двох вікових групах дозволить виявити ті особливості культури, які транслюються від одного покоління до іншого.

Асоціативний експеримент, за зауваженням В. Ф. Петренка, є найбільш розробленою технікою семантичного аналізу [5, с.75]. Уперше він був описаний Ф. Гальтоном (1892) і в подальшому отримав розвиток у дослідженнях Е. Крепліна, К. Юнга, В. Вундта, О. Р. Лурії та ін.

Суть асоціативного експерименту полягає в наступному: випробуваному (або випробуванім) надають слово-стимул (або декілька слів, залежно від завдань, що вирішуються дослідником) і пропонують протягом фіксованого часу назвати до нього перші асоціації, що спали на думку.

Виділяють два види асоціативного експерименту: вільний і направлений. У нашому дослідженні ми використовували вільний асоціативний експеримент, який полягає в тому, що випробуваний не обмежується у виборі можливих асоціацій.

Основними перевагами асоціативного експерименту, що наголошується багатьма дослідниками (О. М. Леонтьєв, В. Ф. Петренко та ін.), є його простота, зручність застосування, оскільки його можна проводити у великій групі випробуваних. Безперечним плюсом цього методу є також те, що випробуваним не нав'язуються значення, смисли і категорії дослідника, що неминуче виникає у разі пред'явлення певних формулювань. Випробувані працюють зі значенням у «режимі вживання», що дозволяє виявити і деякі неусвідомлені компоненти значення.

У дослідженні взяло участь 139 осіб, з них 71 студентка першого та другого курсів ВНЗ міста Одеси (Одеського національного економічного університету і Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського) і 68 викладачів старших класів шкіл міста Одеси і Одеської області (жінки).

Кожна з 2-х вибірок була досить однорідною за рядом показників: в обох вибірках представлені жінки, вихідці як з обласних центрів Південного регіону України, так і з невеликих міст і сільської місцевості. Студе-

нтки мають закінчену середню освіту, а жінки-викладачі – вищу та працюють з молоддю більше, ніж 16 років. Середній вік студенток складає 18, а дорослої вибірки – 45,6 років.

У підборі учасниць дорослої вибірки ми керувалися наступним: по-перше, вік випробуваних мав бути понад 35 років, тобто формування їхнього образу світу повинне було збігатися за часом з періодом існування Радянської влади. По-друге, ми зупинили свій вибір саме на викладачах, оскільки, як ми вже помітили, дослідження деяких дослідників, зокрема Sh. Schwartz, виявило, що ціннісні орієнтації студентів і викладачів в одній і тій самій культурі у загальних рисах збігаються, що певною мірою підвищує валідність порівняльного аналізу [8].

Слід зауважити, що всі учасниці дослідження (студентки та викладачі) російськомовні, тому підбір стимульного матеріалу, виділення категорій для контент-аналізу також відбувалося російською мовою.

Для проведення асоціативного експерименту ми використовували слова-стимули: *свобода, счастье*. Вибір стимульного матеріалу пояснюється тим, що в пост-тоталітарному суспільстві почали змінюватися ціннісні орієнтації, з'явилися нові установки, що, у свою чергу, спричинило зміну семантики цілого ряду загальноживаних, але значущих для розшифровки «культурного коду» на рівні особистісних смислів понять у буденній свідомості індивідів. До таких понять належать і вказані лексеми.

Дослідження проводилося у групі з 20 осіб. Випробуваним пояснили, що метою дослідження є вивчення індивідуального уявлення смислу слів-стимулів, які їм пропонуються. Їм також сказали, що дослідження є конфіденційним.

Ми використовували вільні асоціації, де кількість актуалізованих слів не обмежується. Випробуваним сказали, що після пред'явлення слова-стимула вони протягом двох хвилин повинні написати до цього слова асоціації, які тільки спадають на думку. Після закінчення часу робота з попереднім поняттям зупинялася і їм пропонувалося наступне слово-стимул.

У всіх групах респондентів експеримент проводився в денний час. Після того, як витікав час актуалізації останнього пред'явленого слова-стимулу, незалежно від кількості написаних відповідей, протоколи збиралися.

Завершальним етапом процедури дослідження була обробка слів-асоціацій, які продукували випробувані в асоціативному експерименті. Обробка отриманих даних здійснювалася методом контент-аналізу, який передбачає виділення системи опорних понять (категорій аналізу); пошук їх індикаторів – слів, словосполучень, суджень тощо (одиниць аналізу); статистичну обробку даних.

Обговорення результатів дослідження. У ході проведення асоціативного експерименту, як ми вже відмітили, респондентам були запропоновані слова-стимули: *свобода, счастье*. Увесь масив слів-реакцій на кожне з цих понять був нами розподілений за категорі-

ями, що являють собою узагальнене значення слів-асоціацій. Виділення категорій до кожного поняття визначалося положенням про ієрархічну організацію семантичного значення слова [1; 2; 3; 5], а також кількісними параметрами – числом однорідних відповідей. Крім того, ми керувалися загальними уявленнями про соціально-культурні процеси, що відбуваються в Україні, і філософськими поглядами на включені в аналіз феноменів таких мислителів, як С. Л. Рубінштейн, К. Юнг, Е. Фромм, К. Франкл та ін. У певному сенсі виділені нами категорії є авторськими.

З метою статистичної обробки досліджуваного матеріалу нами була складена матриця, в якій було представлено кількісне співвідношення слів-реакцій на слова-стимули, які використовувалися в асоціативному експерименті (на кожне слово-стимул окремо і окремо

для кожної вікової групи). У ці матриці заносилися твердження кожного респондента відповідно до виділених для цієї методики категорій.

Після розподілу слів-реакцій за виділеними категоріями ми приступили до статичного аналізу. Аналіз проводився за наступною схемою: а) підраховувалася загальна кількість відповідей респондентів, що відповідало тій або іншій категорії, б) кількість випробуваних, які дали хоча б одну відповідь за певною категорією, і в) відсоткове співвідношення кількості цих випробуваних до загальної кількості учасників дослідження у віковій групі. Такий підхід дозволив зіставити дані, отримані у вікових групах.

Так, до слова-стимулу «свобода» було виділено 16 категорій. Назва категорій і розподіл слів-реакцій до слова-стимулу «свобода» представлені у таблиці 1.

Таблиця 1.

Назви категорій до слова-стимулу «свобода» і розподіл відповідей за категоріями у вибірках студентів і викладачів (російською мовою)

№	Категорії	Приклади слів-реакцій	Студенти			Викладачі		
			Кіл.в ід- пов.	Кіл.ч -к	%	Кіл.в ід- пов.	Кіл.ч -к	%
1	Состояние	Легко, радость, спокойствие	53	31	43.6	27	16	23.5
2	Свобода «от»	Самостоятельность, никто не указывает, свобода от родителей, сам себе хозяин	52	37	52.1	16	14	20.5
3	Природа, метафора	Прозрачность, море, поле, природа	67	28	39.4	39	12	17.6
4	Антонимы	Тюрьма, опека, крепостные	7	6	8.4	7	6	8.8
5	Анархические устремления	Без ограничений; «делай, что хочешь», никаких запретов	45	32	45	9	9	13.2
6	Проявление в поведении	Отдых, гуляние, развлечения	15	12	16.9	23	12	17.6
7	Моральные качества	Честность, чистая совесть, моральный подъем	4	3	4.2	1	1	1.4
8	Политическая категория	Свобода мысли, права, равноправие	31	23	32.3	26	14	20.5
9	Экзистенциальные представления	Одиночество, гармония, вечность	59	32	45	33	21	30.8
10	Ответственность	Самоконтроль, закон, ответственность за свои поступки	8	8	11.2	9	6	8.8
11	Отношения с другими	Понимание, общение, доверие	11	8	11.2	20	13	19.1
12	Интенциональность	Желание, стремление, поиск	40	30	42.2	18	13	19.1
13	Материальное благополучие	Материальная обеспеченность, «тачка», «бабки», «деньги»	7	5	7.04	11	9	13.2
14	Самореализация	Самовыражение, самореализация	4	4	5.6	13	10	14.7
15	Суверенность человека	«Я свободна», человек свободен	7	7	9.8	5	4	5.8
16	Другое	Слово, «Америка – культ свободы»	3	3	4.2	3	3	4.4

«Свобода», будучи однією з філософських категорій, має глибокі коріння і в буденній свідомості, що

знайшло своє відображення в масиві слів-реакцій, які продукувалися нашими респондентами на цей стимул.

Назви категорій визначалися семантичною близькістю значень слів-реакцій. Одну з категорій ми назвали, спираючись на термінологію Е. Фромма, «свобода от». «Свобода от» розуміється нами вслід за автором як «відсутність тиску» [6; 7]. До цієї категорії увійшли такі слова-індикатори, як «независимость», «свобода от родителей», «никто не указывает, что делать» тощо.

Труднощі викликав розподіл понять, що увійшли в категорію, яку ми умовно назвали «экзистенциальные представления». У філософському, широкому сенсі ця категорія може охоплювати і такі значення, як «ответ-

ственность», «присущее человеку», «природа, метафора», «саморазвитие», які ми і виділили в окремі категорії. У цьому випадку ми виходили із загального контексту слів-асоціацій в протоколах випробуваних, а також урахували пряме семантичне значення вказаних слів.

Визначення категорій до слова-стимулу «счастье» і розподіл слів-реакцій на нього здійснювалося на тих же підставах, що і в попередньому випадку. В результаті аналізу було також виділено 16 категорій. Назви категорій і розподіл відповідей представлені в таблиці 2.

Таблиця 2.

Назви категорій до слова-стимулу «счастье» і розподіл відповідей за категоріями у вибірках студентів і викладачів (російською мовою)

№	Категорії	Приклади слів-реакцій	Студенти			Викладачі		
			Кіл.в ід- пов.	Кіл.ч- к	%	Кіл.ві д- пов.	Кіл.ч- к	%
1	Состояние	Радость, блаженство, спокойствие	106	48	67.6	27	21	30.8
2	Счастье как удача	Все складывается, как нельзя лучше; удача, выигрыш	31	22	30.9	7	6	8.8
3	Отношения с другими	Понимание, поддержка	38	25	35.2	33	20	29.4
4	Материальное благополучие	Богатство, деньги, доход	25	19	26.7	25	22	32.3
5	Здоровье	Здоровье	22	22	30.9	25	25	36.7
6	Экзистенциальные представления	Миг, жизнь, быстротечность, момент	47	28	39.4	20	18	26.4
7	Достижения	Достижение цели, перспектива, все по плану	35	26	36.6	30	27	39.7
8	Метафора	Весна, цветы, безоблачное небо	55	20	28.1	23	10	14.7
9	Безопасность, стабильность	Мир во всем мире, нет войны, стабильность в работе	11	11	15.4	7	6	8.8
10	Саморазвитие	Самодостаточность, самореализация	6	5	7.0	7	6	8.8
11	Поведение	Отдых, путешествие, сон	7	7	9.8	2	2	2.9
12	Антонимы	Обман, проблемы, трудности	5	2	2.8	2	2	2.9
13	Семья	Дети, семья, муж, брак	65	44	61.9	63	34	50
14	Любовь	Любимый человек, любовь	55	47	66.1	27	23	33.8
15	Дружба	Друг, подруга, близкие люди	26	26	36.6	6	5	7.3
16	Другое	Понятие, день рождения	3	3	4.2	2	2	2.9

Складність порівняльного аналізу кількісних показників у вибірках двох вікових груп полягала в тому, що респонденти-викладачі продукували меншу кількість слів-індикаторів на кожне слово-стимул, ніж студентки. Якщо середня кількість відповідей у студенток складала 5-7 слів-реакцій, то у дорослих вона дорівнювала 2-4. Наприклад, ми припускали, що в актуалізованих значеннях до слів-стимулів «свобода», «счастье», будуть продуковані смисли, які можна співвіднести з «духовним рівнем свідомості» (термін В. П. Зінченка [4]). Аналізуючи асоціації, які були ви́кликані цими словами-стимулами, ми виділили значущу кількість індикаторів, об'єднаних у категорію, умовно названу «экзистенциальные представления». Для слова-стимулу «свобода» це були такі слова-реакції, як «одиночество», «вечность», «гармония», «иллюзия» і таке інше. Сюди ж можна віднести і такі ак-

туалізовані смисли, як «ответственность», «свобода духа». У семантичному змісті слова «счастье» були виявлені такі смисли, як «быстротечность», «момент», «тишина» тощо. Не можна не помітити деякого глибинного філософського смислу цих слів-асоціацій, що свідчить про «духовну роботу» їх авторів.

Відзначимо, що статистичний аналіз показав досить значущу кількість як слів-асоціацій, які продукували і студентки, і викладачі, так і значущу кількість респондентів, які виявили такі смисли. Так, у студентській вибірці кількість відповідей, які можна співвіднести з категорією «экзистенциальные представления», складає $n = 59$; кількість осіб, що дали подібні відповіді – $n = 32$, або 45% від загальної кількості респондентів цієї групи випробовуваних. У вибірці викладачів – $n = 33$ відповідей і $n = 21$ осіб (30,8%). До слова-стимулу «счастье» кількісні показ-

ники розподілилися таким чином: у вибірці студентів відповідей $n = 47$; кількість осіб – $n = 28$ або 39,4% випробуваних, а у вибірці викладачів – відповідей – $n = 20$; кількість осіб – 18 (26,4%). Для того, щоб виявити значущість цієї категорії для представників обох вибірок, ми здійснили рейтинговий розподіл категорій у тому порядку, який показує число респондентів, які дали відповіді, що співвідносяться з тією або іншою категорією, від найбільшої кількості відповідей до найменшої.

Виявилось, що категорія «*экзистенциальные представления*» в ранговому розподілі займає перші місця за значущістю як у вибірці викладачів (1 ранг), так і у вибірці студентів (2,5 ранг).

У ранговому співставленні категорій до слова-стимулу «*счастье*» категорія «*экзистенциальные представления*» займає інші позиції.

Аналіз даних показав, що в рейтинговому розподілі категорія «*экзистенциальные представления*» займає у вибірці студентів третю позицію, а у вибірці викладачів – восьму. Однак, те, що асоціації, які продукуються респондентами обох вікових груп, дозволили виділити цю категорію до слова-стимулу «*счастье*», є важливим фактом. Цей факт служить підтвердженням того, що духовність, схильність до рефлексії, філософсько-споглядальному світосприйманню є однією з культурно-специфічних рис українців, обумовлених особливостями їхнього образу світу.

Під час проведення асоціативного експерименту ми припускали, що в обох вікових групах будуть актуалізовані ті значення слів-стимулів, які дозволять думати про інваріантну трансляцію деяких основних смислів і значень. Інваріантними в нашому дослідженні ми вважаємо ті актуалізовані значення, які в рейтинговому співставленні категорій, виділених до того чи іншого слова-стимулу, займають перші ранги в респондентів обох груп. Так, актуалізовані значення до слова «свобода», співвіднесені з категорією «*экзистенциальные представления*», є інваріантними, а значення, які ввійшли до категорії «*анархические устремления*», хоча займають один з перших рангів у вибірці студентів і в кількісних показниках є досить значущими ($n = 45$), є віковою характеристикою. Відзначимо і наступне: не кожне слово, не кожне поняття містить семи (значення, смисли), які співвідносяться з глибинними, ядерними шарами образу світу (за О. Ю. Артем'євою [1]), тобто містять такі смисли, що можуть визначатися як інваріантні при їх актуалізації. Найімовірніше до таких понять можна віднести такі, що споконвічно притаманні культурі народу, інакше кажучи, такі, що мають глибокі культурно-історичні коріння і тому визначають специфіку ментальності народу. Слова ж привнесені ззовні, або ж такі, що є новоутвореннями, хоча певною мірою «переломлюються» в свідомості, «приспосовуються» до культурно-специфічного світосприймання представників того чи іншого народу, залишаються в поверхневих шарах свідомості, тобто (за О. Ю. Артем'євою [1]) входять в

«перцептивний шар досвіду», утворюють «картину», а не «образ світу».

Під час зіставлення категорій до слова-стимулу «*свобода*» привертає увагу ще один з актуалізованих смислів, який міститься в його семантиці, – «*свобода от*». У рейтинговому розподілі сема «*свобода от*» займає перший ранг у групі студентів і 3,5 ранг у групі викладачів. Якщо виходити з рангового співвідношення, то можна говорити про інваріантність такого смислу вказаної категорії. Крім того, ця сема має досить глибокі історичні коріння, що також указує на те, що вона може бути інваріантом, який транслюється від покоління до покоління. З приводу вказаного можна зазначити, що в змісті поняття «*свобода от*» виявляються такі риси наших випробуваних, як схильність до незалежності, певна відокремленість свого «Я» від інших, що є характерним для світосприймання представників індивідуалістичних культур, до яких належить культура України.

Аналіз рангового співставлення категорій у вибірках студентів і викладачів до слова-стимулу «*счастье*» виявив, що для обох вікових груп значущим є такий смисл цього поняття, як «*семья*». У студентів кількість відповідей, які співвідносяться з указаним смислом, $n = 65$, у дорослих – $n = 63$. Використовували цю асоціацію 44 студентки (61,9% від загальної кількості респондентів цієї вибірки) і 34 викладачі (50% від числа викладачів-респондентів). У рейтинговому співвідношенні категорія «*семья*» займає у студентів третю позицію, а у викладачів – першу, тобто за мірою значущості в обох вибірках ця категорія може бути співвіднесеною з глибинними структурами образу світу наших респондентів. Цілком імовірно, що прагнення до близьких стосунків з вузьким колом коханих людей є однією з рис нашого народу.

Те ж саме можна сказати і про категорію «*любовь*», яка також займає значущу позицію в обох вікових групах як у рейтинговому розподілі (студенти – 2 ранг, викладачі – 4), так і за кількісними показниками (у студентів $n = 55$, у викладачів $n = 27$).

Таким чином, підтвердилися наші гіпотези про те, що дослідження, проведене за допомогою асоціативного експерименту, може виявити як такі значення і смисли, що належать до поверхневих, схильних до змін, так і такі, що існують у глибинних, ядерних, його структурах і можуть передаватися від покоління до покоління.

Контент-аналіз результатів асоціативного експерименту дозволив виявити в актуалізованих значеннях до слів-стимулів «*счастье*», «*свобода*» смисли, які певною мірою можуть бути віднесені до глибинних структур образу світу, оскільки вони є досить стійкими і слабо піддаються трансформації. До таких смислів, на нашу думку, можна віднести такі: до слова-стимулу «*свобода*» – «*свобода от*» і до слова-стимулу «*счастье*» – «*семья*».

Крім того, контент-аналіз результатів асоціативного експерименту дозволив узагальнити частину

смишлив, які продукували наші респонденти до слів-стимулів «свобода» і «счастье», в категорію «экзистенціальні предсталення», що підтверджує думку про те, що «духовність» входить в ядерні структури

образу світу нашого народу, є інваріантним, транслюється від покоління до покоління і може вважатися однією з культурно-специфічних особливостей образу світу українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемьева Е. Ю. Основы психологии субъективной семантики / Е. Ю. Артемьева. – М.: Наука, Смысл, 1999. – 350 с.

2. Верещагин Е. М. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Рус. яз. – 1990. – 246 с.

3. Выготский Л. С. Психология / Л. С. Выготский. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1008 с.

4. Зинченко В. П. От генезиса ощущений к образу мира / В. П. Зинченко // А. Н. Леонтьев и современная психология: сб. статей памяти А. Н. Леонтьева. – М., 1983. – С. 140-149.

5. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: В 2-х т. / А. Н. Леонтьев. : т. II. – М.: Педагогика, 1983. – 320 с.

6. Петренко В. Ф. Основы психосемантики: уч. пособ. / В. Ф. Петренко. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1997.

7. Фромм Э. Искусство любить / Э. Фромм. – СПб.: Азбука, 2001. – 224 с.

8. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм. – Мн.: Харвест, 2005. – 384 с.

9. Schwartz S. H. and Bilsky W. (1990) Toward a theory of universal content and structure of Values: Extensions and cross-cultural replications / S. H. Schwartz, W. Bilsky // Journal of Personality and Social Psychology. – Vol. 58. – No. 5. – P. 878-821.

REFERENCES

1. Artemeva, E. Yu. (1999). *Osnovy psikhologii subyektivnoy semantiki [Fundamentals of subjective semantics psychology]*. Moscow: Nauka, Smysl [in Russian].

2. Vereshchagin, Ye. M., & Kostomarov, V. G. (1990). *Yazyk i kultura: lingvostranovedenie v prepodavanii russkogo yazyka kak inostrannogo [Language and culture: linguistic and cultural studies in teaching Russian as a foreign language]*. (4 ed. rev.). Moscow: Ruskiy yazyk [in Russian].

3. Vygotskiy, L. S. (2000). *Psikhologiya [Psychology]*. Moscow: EKSMO-Press [in Russian].

4. Zinchenko, V. P. (1983). *Ot genезиса oshchushcheniy k obrazu mira [Form feelings genesis to the world image]*. A. N. Leontyev i sovremennaya psikhologiya – A. N. Leontyev and contemporary psychology. (pp. 140-149) [in Russian].

5. Leontev, A. N. (1983). *Izbrannyye psikhologicheskiye proizvedeniya [Selected psychological works]*. (Vols. 2). Moscow: Pedagogika [in Russian].

6. Petrenko, V. F. (1997). *Osnovy psikhosemantiki [Fundamentals of psychosemantics]*. Moscow: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta [in Russian].

7. Fromm, E. (2001). *Iskusstvo lyubit [The art of loving]*. St. Petersburg: Azbuka [in Russian].

8. Fromm, E. (2005). *Begstvo ot svobody [Escape from freedom]*. Minsk: Kharvest [in Russian].

9. Schwartz, S. H. & Bilsky, W. (1990). Toward a theory of universal content and structure of Values: Extensions and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 878-821. (Vols. 58) [in English].

Лидія Константиновна Спиридонова,
кандидат психологічних наук, доцент
кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки,
Одеський національний економічний університет,
ул. Гоголя, 18, з. Одеса, Україна

АССОЦИАТИВНЫЙ ЭКСПЕРИМЕНТ КАК СПОСОБ ИССЛЕДОВАНИЯ ОБРАЗА МИРА

В статье рассматривается ассоциативный эксперимент как одно из средств исследования некоторых особенностей образа мира. Описывается проведенное исследование на основе ассоциативного эксперимента. Приводятся полученные данные в двух возрастных выборках (студентов и преподавателей) к словам «свобода», «счастье». В исследовании приняли участие 139 человек, из них 71 студентка первого и второго курсов вузов города Одессы и 68 преподавателей старших классов школ Одессы и Одесской области (женщины). При подборе участников взрослой выборки учитывался возраст испытуемых – не менее 35 лет (то есть формирование их образа мира должно было совпадать с периодом существования Советского Союза). Кроме того, были выбраны именно преподаватели, поскольку ценностные ориентации студентов и преподавателей в одной и той же культуре в общих чертах совпадают, что в определенной мере повышает валидность сравнительного анализа. В ходе исследования подтвердились гипотезы о том, что исследование, проведенное с помощью ассоциативного эксперимента, может выявить как значения и смыслы, принадлежащие к поверхностным структурам, так и такие, которые существуют в глубинных структурах и могут передаваться из поколения в поколение. Контент-анализ результатов ассоциативного эксперимента позволил выявить в актуализированных значениях к словам-стимулам «счастье», «свобода» смыслы, которые определенным образом могут быть отнесены к глубинным структурам образа мира, поскольку они являются довольно стойкими и плохо поддаются трансформации, например, к слову-стимулу «свобода» – «свобода от» и к слову-стимулу «счастье» – «семья». Кроме того, контент-анализ результатов ассоциативного эксперимента позволил обобщить часть смыслов, которые продуцировали респонденты к словам-стимулам «свобода» и «счастье», в категорию «экзистен-

циальные представления», что подтверждает мысль о том, что «духовность» входит в ядерные структуры образа мира украинского народа, является инвариантным, транслируется из поколения в поколение и может считаться одной из культурно-специфических особенностей образа мира украинцев.

Ключевые слова: образ мира, ассоциативный эксперимент, свободный ассоциативный эксперимент, значение, личностные смыслы.

Lidiia Spyrydonova,
*PhD (Candidate of Psychological Sciences), associate professor,
Department of Linguistic and Psychological and Pedagogical Training,
Odessa National Economic University,
18, Hoholia Str., Odesa, Ukraine*

ASSOCIATION EXPERIMENT AS MEANS TO RESEARCH ONE'S WORLDVIEW

The paper is focused on association experiment as a means of investigating some special aspects of one's worldview. The research made on the basis of association experiment is described. The data obtained in two age samples (students and teachers) – associations with the words “freedom” and “happiness” – are represented. The research involved 139 people including 71 first- and second-year female students of Odesa higher educational institutions as well as 68 senior school teachers from school of Odesa and Odesa region (women). While selecting the participants of adults sample their age was taken into account – above 35 years (their worldview should be formed in the Soviet Union). The reason for choosing the teachers was that value orientations of students and teachers belonging to one culture are generally the same, which increases the comparative analysis validity in a way. In the course of the study the hypotheses suggested at the beginning were proved, which means that a research based on the associative experiment can help reveal meanings and senses belonging to surface structures as well as those ones which exist in remote structures and can be transferred across the generations. Content-analysis of the association experiment results made it possible to reveal in meanings obtained for the words “freedom” and “happiness” the senses which could belong to remote structures of the worldview as long as they are rather stable and not easily transformed, for example, “freedom” – “freedom from”, “happiness” – “family”. Additionally, the content-analysis allowed to group some senses which were produced by the surveyed for the words-stimuli “freedom” and “happiness” into the category “existential conceptions”. It proves the idea that “spirituality” is a part of nuclear structures of Ukrainians' worldview; it is invariable, transferred across the generations and can be considered as one of the culturally specific features of Ukrainian people's worldview.

Keywords: worldview, association experiment, free association experiment, meaning, personality senses.

Подано до редакції 30.09.2014